

Kako razumeti čipko?

Če je hotela preživeti, se je morala spremeniti

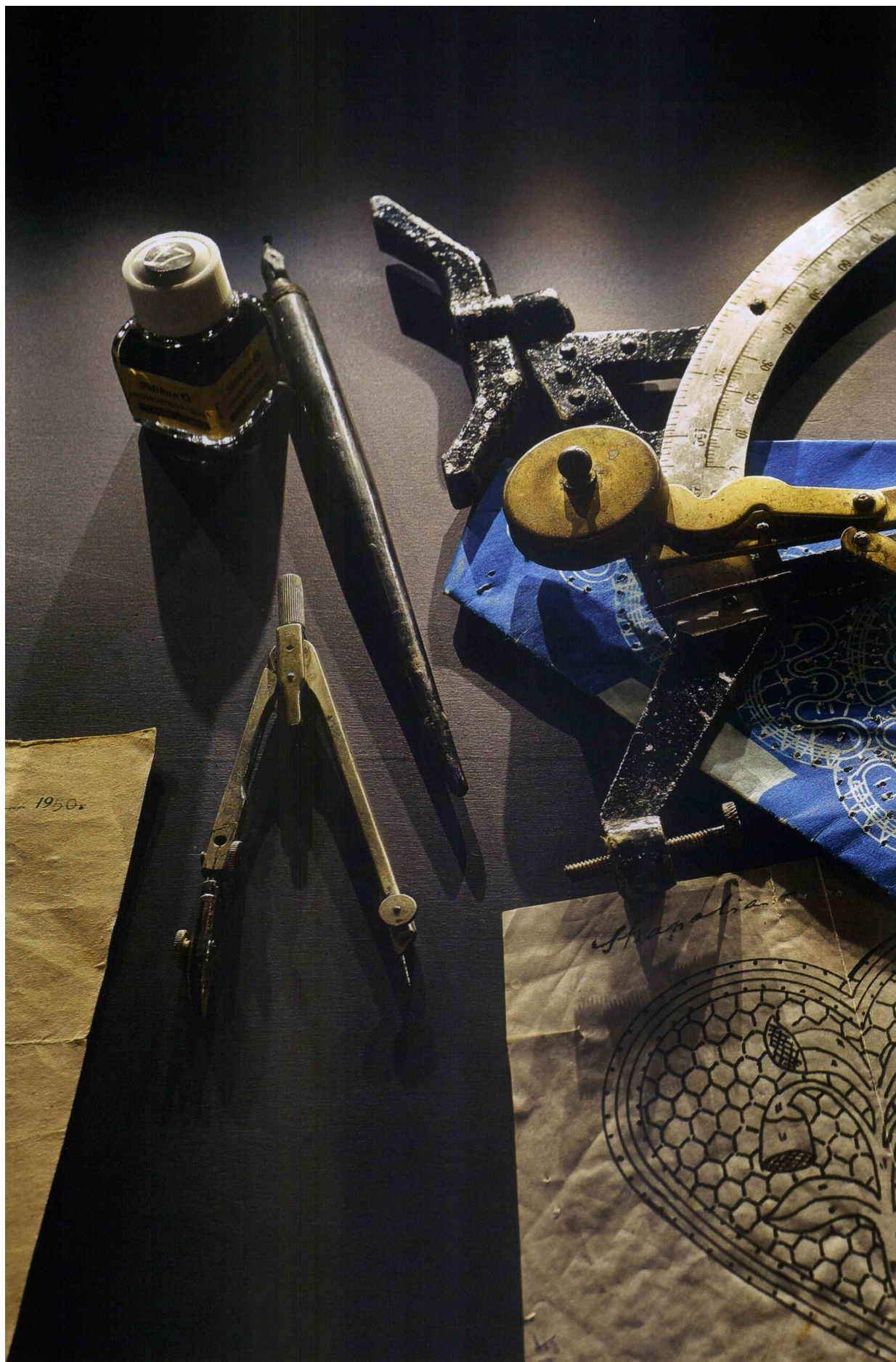

"Kralj Matjaž": čipka učenke čipkarske šole Špele Jamšek, ki jo je izdelala v dveh šolskih letih in zanjo porabila tisoč ur klekljanja (premer čipke 60 cm).

Ksenija Baraga z modelom v tekstilnem objektu "Pri-zemljena", izdelanem za na-tečaj, na katerem so izbirali obleke za miss Slovenije.

Naprava za risanje vzorcev Zorke Rupnik. Z delom pisemske tehtnice, vgrajenim vanjo, si je pomagala pri risanju okroglin.

Besedilo: Tadej Golob

Fotografije: Dragan Arrigler

Pri nas gre klekljanje iz roda v rod,” pravi Aleksandra Pelhan, ki na čipkarski šoli poučuje že 36 let. “Zdaj je tu Nika,” pokaže na sedemletno punčko, “učila pa sem že njeno mamo.”

Za tekmovanje, ki poteka v času idrijskega čipkarskega festivala junija vsako leto, morajo deklice čim lepše sklekljati trakec. Na zunanji črti trakca so narisane pičice – postavke, prav tako na notranji, in če se zmotijo na petih notranjih ali zunanjih, so zapravile priložnost. “Hakelje pri teh ta mičkenih je, da zamenjujejo postavke,” pravi. “Jih kdaj vprašate, zakaj klekljajo?” sem radoveden. “Ne, tega pa ne,” se začudi nad vprašanjem Pelhanova, ki je tudi sama začela klekljati pri šestih letih. “Takrat so otroke vpisovali, ker so rekli, da mora vsaka Idrijčanka znati klekljati.”

Pouk v čipkarski šoli že na prvi pogled ni tako strog kot v navadni šoli. Spominja na popoldansko varstvo, otroci, v času mojega obiska same deklice, se nagnetejo okrog učiteljice, da bi imeli čim krajšo pot do nasveta, ko se kaj zaplete. “Pri nas se veliko pogovarjamo,” se nasmehne Pelhanova. “Pri nas umirajo hrčki in mucki se rojevajo pa vedno zvem, koliko teličkov imajo v štali. Mislim, da otrokom tega manjka, ker v šoli, saj jih je v razredu tudi do 28, tega ne morejo. No, dekleta, zakaj klekljate?” se obrne k učenkam. “Zato, k’ je tud’ mamí,” pravi prva, ne da bi dvignila pogled od bule oziroma blazine, ki je pri idrijskih klekljaricah polnjena s fino žagovino in na katero se pripne vzorec z bucikami. “Zato, k’ je tud’ mamí,” pravi naslednja in vse za njo.

Čipkarska šola v Idriji deluje od leta 1876 in je tako najstarejša nepretrgano delujoča čipkarska šola na svetu. Po njenem programu se v prostem času štiri ure na teden vsako leto izobrazuje 400 učenk oziroma učencev – med njimi je tudi kakšnih 20 fantov. “Generacije se menjajo, življenje se spreminja,” pravi ravnateljica Metka Fortuna. “Dandanes ima otrok na voljo nešteto možnosti, kam se lahko usmeri v prostem času. Zato se močno trudimo, da se otroci vpišejo k pouku, da se učijo, da ostanejo v čipkarski šoli.”

Čipkarsko šolo imajo tudi v Žireh in Železnikih, sploh prva pri nas pa je bila v Ljubljani, in sicer že leta 1763, a je delovala le do leta 1768. Je pa Idrija eden tistih krajev v Sloveniji, kjer so se čipke izdelovale manufakturno, podobno kot na širšem območju Žirov, Železnikov oziroma v Selški in Poljanski dolini, tudi na Vrhniki, Črnem Vrhju, Vojskem in Cerkljanskem. Prav zaradi idrijskih in drugih slovenskih klekljaric si lahko zdaj Slovenija prizadeva za vpis slovenske čipke na Unescov seznam svetovne nesnovne kulturne dediščine. “Klekljanje bomo povzdignili v spomenik državnega pomena – to pomeni nesnovno dediščino posebnega pomena,” razloži pojem Ivana Leskovec, direktorica Mestnega muzeja Idrija. “Gre za priznanje dediščini, v tem primeru znanju in veščini izdelovanja klekljanih čipk,

Pripomočki: košarica, blazina, kleklji, na papirju narisani vzorec, sukanec in nerjaveče bučike. Pa spretni prsti ... Fotografija je bila posneta v tehniki večkratne ekspozicije.

Idrijska šola je najstarejša brez prekinitve delujoča šola izdelovanja čipk na svetu. V njej so se izobraževale že klekljarice na fotografiji izpred prve svetovne vojne (zgoraj), izobražujejo pa se tudi današnji otroci, med njimi tako kot takrat seveda večina deklic.

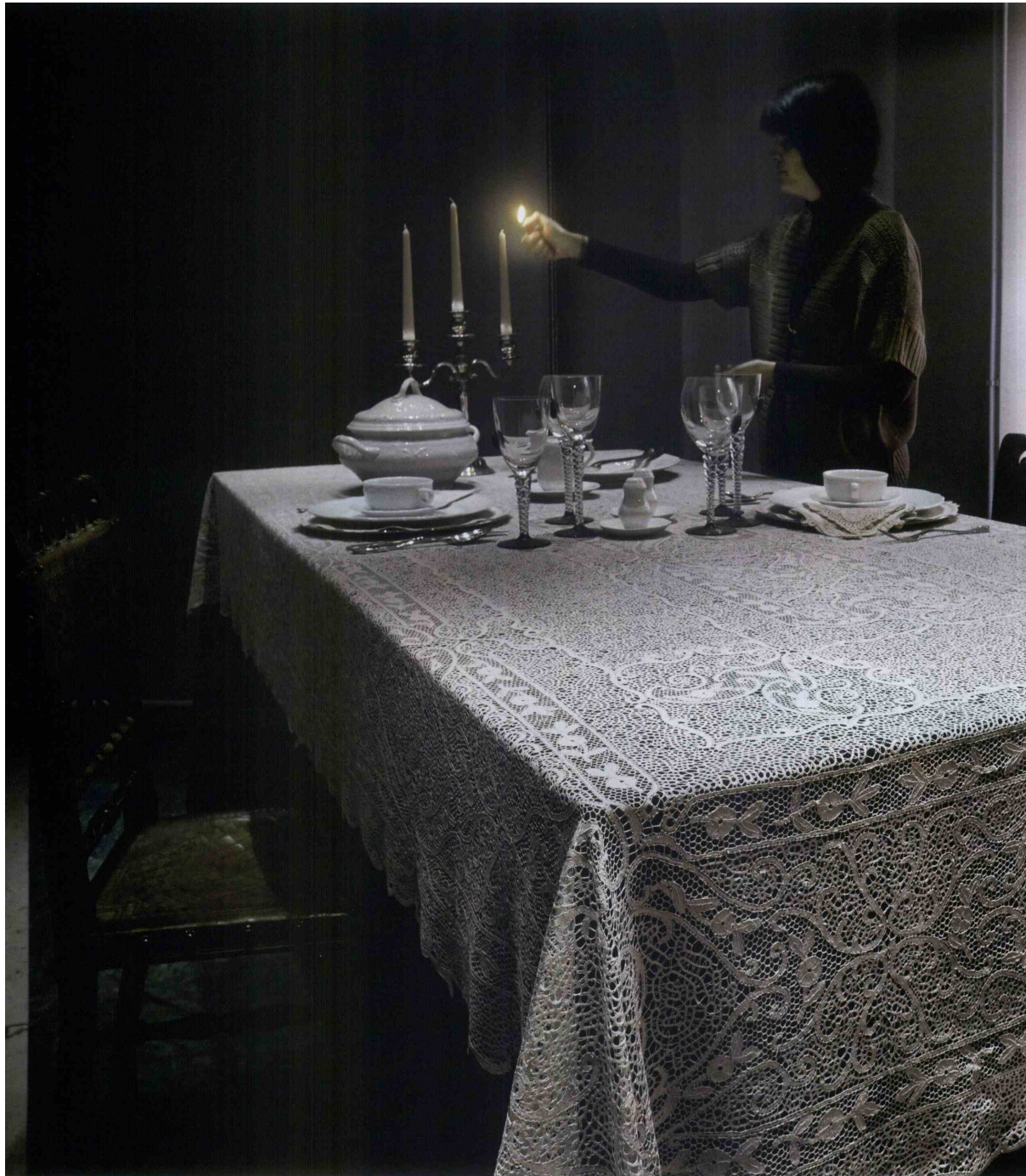
da še vedno obstaja in da se razvija.” Čipkarska šola v Idriji je preživela do danes, čeprav je bila že nekajkrat na robu zaprtja. Nazadnje leta 1976, ko se je morala takratna ravnateljica Draga Urbas zelo potruditi, da so jo priključili srednješolskemu izobraževalnemu centru, današnji Gimnaziji Jurija Vege v Idriji, in jo s tem rešili. Zanimanje za tradicionalne izdelke klekljaric je plahnelo in zdelo se je, da bo z generacijo, ki je še klekljala za izginjajoči trg, zamrlo tudi klekljanje. Če je hotelo preživeti, se je moralo spremeniti.

Dr. Janez Bogataj, profesor etnologije na ljubljanski **Filozofski fakulteti**, je v “živo” spremljal to preobrazbo. “Moja ljubljanska babica,” pove, “je imela pred začetkom druge svetovne vojne šiviljski salon s 25 zaposlenimi v ljubljanskem Nebotičniku in je imela svojega dobavitelja čipk iz Idrije in Žirov, in ko je pri 96 umrla, smo našli cele svežnje čipk, različnih vzorcev za posteljnino, vse ročno sklekljano.” Ko je klekljanje v se-

demdesetih letih zašlo v krizo, ga je že spremljal poklicno. “Država je bila takrat dovolj bistra in je poskrbela, da se šola ni zaprla, hkrati pa je tako pripomogla, da so začeli čipko vrednotiti ne samo kot prt, ampak je postala grafika, dekoracija, vrhunski uporabni izdelek. Za to je zaslužna tudi takrat razvijajoča se moda poslovnega in protokolarnega obdarovanja. Vzporedno s tem je obstajalo samouško izdelovanje vzorcev in čipk, ampak to so bile različne lastovke, cerkvena ikonografija, skratka v glavnem čipkarski kič.”

Kljub nekaterim osamljenim avtorskim poskusom se je pravi premik zgodil šele, ko so prva dekleta iz čipkarskega okolja začela študirati na Oddelku za oblikovanje tekstilij na Naravoslovno-tehniški fakulteti **Univerze v Ljubljani**. “Z njimi je čipka postala marsikaj, predvsem pa izvirno avtorsko delo,” pove profesor. In doda: “To je pravzaprav formula, kako bi morali delati na vseh tradicionalnih rokodelskih področjih.”

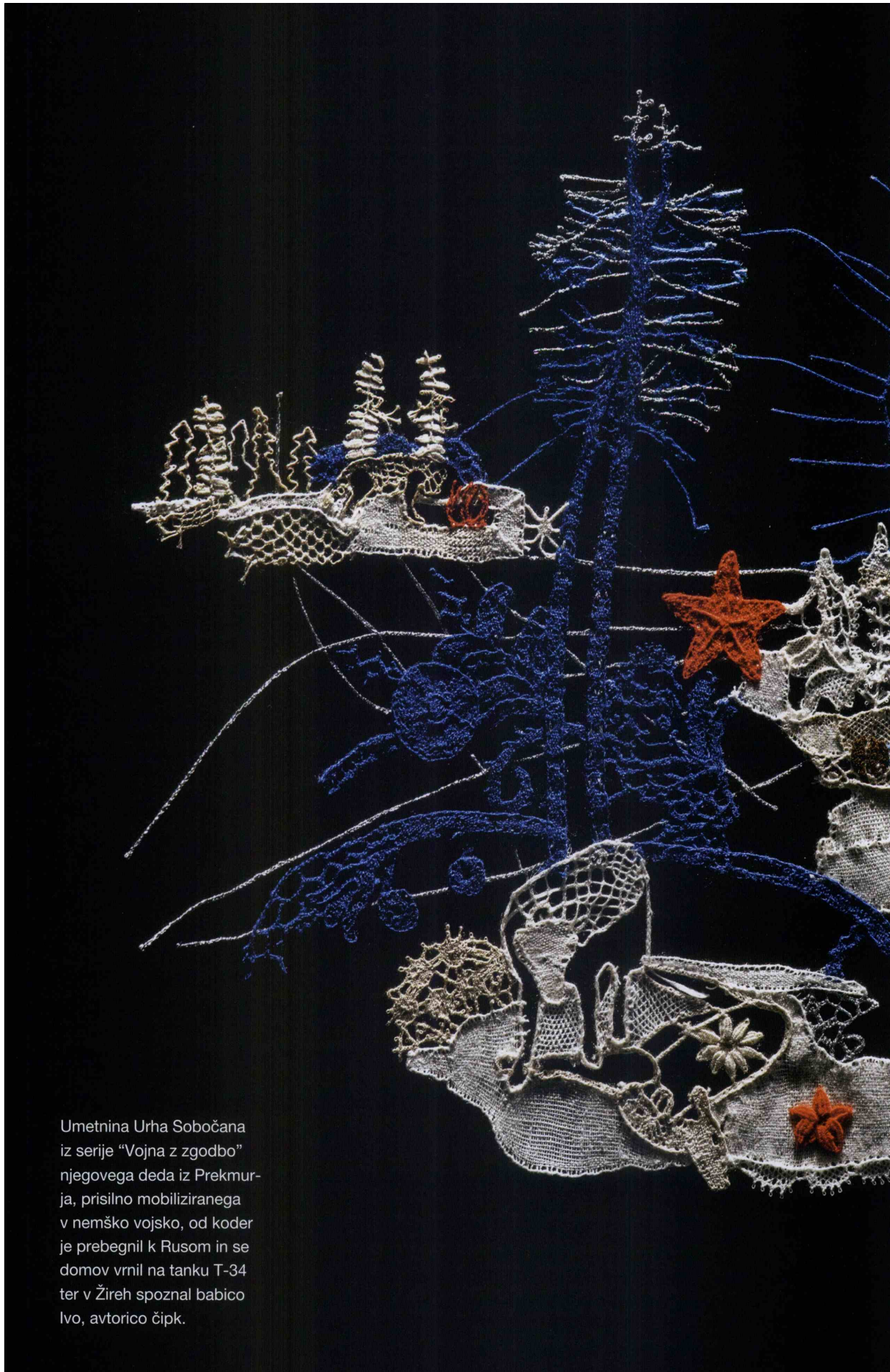
Eden od prtov, ki naj bi ju bile za Jovanko Broz izdelale idrijske klekljarice. Za prvim se je v Beogradu izgubila sled, drugi je zdaj v idrijskem muzeju in je navdihnil pločevinaste čipke Metke Kavčič.

V Ljubljani na Krakovski ulici je trgovinica, ki je obenem tudi delavnica z napisom Idrijska čipka. Na drugi strani Cojzove ulice, ki na tem koncu Ljubljane razmejuje območje z visokimi in malo znosnejšimi najemninami. V njej sedi Tina Koder, nekoč ena od tistih punčk, ki so z velikimi očmi klekljale trakce za nastope na državnih tekmovanjih. Na steni edinega prostora je napis: *Čipka je kot šepet. Lahko ga slišiš, da bi pa zares razumel, moraš priti bliže.* Potem ko je končala čipkarsko šolo, je šla na idrijsko gimnazijo in nehala klekljati. Šele med študijem oblikovanja tekstila se je vrnila k čipki, pravzaprav zaradi spodbud profesorice, ki so zaznale prihajajoče težnje sodobne, avtorske klekljane čipke. Tako je za diplomo izdelala serijo oblačil s klekljanimi čipkami po lastnih vzorcih in se od leta 2006 kot samostojna ustvarjalka v kulturi ukvarja samo s tem.

“Uporabljam tehnike, značilne za idrijsko čipko, tisto, kar je pri mojem delu moje in sodobno, pa so vzorci in pogosto tudi namembnost izdelkov. Veliko se ukvarjam s tem, kako danes živimo, kaj uporabljamo, kaj ženske sploh nosimo. Uporabljam barve, zelo rada izdelujem tridimenzionalne izdelke, pri katerih najprej naredim krojček, potem pa na podlagi tega vzorca čipko.” Izdeluje nakit, modne dodatke, stvari za dom in se že nekaj časa ukvarja tudi s prirejanjem tečajev klekljanja. Številne ženske, ki so kupovale pri njej, so jo spraševale, kje bi se lahko naučile klekljati, pa je organizirala skupine po štiri, ki se zdaj sestajajo tam na začetnih in nadaljevalnih tečajih, na katerih klekljajo po njenih vzorcih. “Hecno se mi zdi, da pridejo na te tečaje ženske mojih let, tiste, za katere bi rekla, da so najbolj zaposlene, s službo in majhnimi otroki,” pravi Kodrova. “Klekljanje vzamejo kot sprostitev. Tri med njimi so zaposlene na Institutu Jožef Stefan, naravoslovke, dve kemičarki in ena iz fizike, in pravijo, da je klekljanje zanje nekakšna protiutež službi.”

Na drugem koncu sveta, v New Yorku, nastajajo čipke Mance Ahlin, ki pripovedujejo podobno zgodbo, le da so v primerjavi s Tininimi gigantskih razsežnosti. Tako je slovenska arhitektka in oblikovalka, ki ustvarja v Velikem jabolku, iz več

Umetnina Urha Sobočana iz serije "Vojna z zgodbo" njegovega deda iz Prekmurja, prisilno mobiliziranega v nemško vojsko, od koder je prebegnil k Rusom in se domov vrnil na tanku T-34 ter v Žireh spoznal babico Ivo, avtorico čipk.

kot kilometer dolge konopljene vrvi v dobrem mesecu z uporabo kladiva in žeblicev "sklekljala" čipko, ki zdaj pregrajuje tamkajšnjo sredozemsko restavracijo. Ahlinova, ki izvira iz žirovske vasice Izgorje, je nekdanja učenka čipkarske šole, seveda tiste v Žireh.

Žirovske korenine ima tudi Urh Sobočan, ki zdaj živi in dela v Luksemburgu. Po študiju vizualnih komunikacij na Akademiji za likovno

“Vse te ženske so bile umetnice, čeprav je njihovo delo ostajalo na ravni obrti.”

umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani je nadaljeval izobraževanje v Londonu, tam pa je tako kot še marsikdo spoznal, da je globalizacija predvsem velik mit, da človek tudi v t. i. talilnem loncu ostane tujec. Začel je iskati svoj vizualni jezik in spoznal, da lahko navdih zanj najde v družini, ki jo je pogrešal. Babica Iva je bila Žirovka in s tem klekljarica in prav takrat je zmagala na klekljarskem natečaju *Moja zapuščina*. “Spoznal sem, da se hoče babica s temi čipkami izražati, da je klekljanje v naši družini že štiri, če ne celo pet generacij in da so bile vse te ženske umetnice, čeprav je njihovo delo ostalo na ravni obrti.”

Tako sta združila moči. Sobočan se je naučil razlikovati različne tehnike, vzorce je narisal na računalnik in jih izročil babici, ta pa je povedala, kaj je mogoče narediti in česa ne. “Hotel sem ilustrirati, povzeti bit naše družine, povedati, kaj je to Slovan, kako je, če prihajaš iz teh krajev. Babica je obvladala 70 tehnik, kar je izjemno, pa sprva sploh nisem vedel, da je to, kar sva naredila, tako posebno, tako unikatno.” Nastalo je kakšnih 30 del in v vsako je vloženi po 400 ur samo klekljanja. Babica Iva je lani umrla in

Sobočan je cikel zaključil, a se bo k čipkam verjetno še vrnil. “Po babičini smrti sem tudi sam potreboval premor od ustvarjanja s čipkami. Ni se mi zdelo prav, da bi kar takoj nadaljeval. Bom videl, ali bo šlo na taki ravni naprej, vsekakor pa bi projekt rad nadaljeval.”

Nov način lotevanja izdelave čipk, novo gledanje nanje je navdušilo tudi ustvarjalke od drugod. Ena tistih, ki so se klekljanja “priučile”, je grafična oblikovalka Afrodita Hebar Kljun, dolgoletna predsednica Združenja slovenskih klekljaric in zdaj predstavnica Slovenije v mednarodni čipkarski organizaciji. S čipkami ni imela nobenega opravka, dokler ni v *Delu* prebrala intervjuja z Jurijem Bavdažem, takrat že upokojenim ravnateljem Mestnega muzeja v Idriji. Izbrskala je njegovo telefonsko številko, ga poklicala in se navdušila nad čipkami.

Leta 2013, ob 250. obletnici ustanovitve prve čipkarske šole v Sloveniji, si je razbijala glavo, kako počastiti ta jubilej, ker ni bilo kaj pokazati. Od te šole je ostalo le nekaj dokumentov, ki pa so na Dunaju. “Pomislila sem, da so kleklji po svoje podaljsek človeških rok. Povabila sem klekljarice, naj mi pošljejo kleklje in naj ob tem napišejo svoje spomine pa dodajo, kaj jim klekljanje pomeni. Kleklje sem obesila na zlate niti, to pa zato, ker so bile čipke za klekljarice način preživetja, čeprav so bile zelo slabo plačane, sam izdelek pa je bil zmeraj predstavljen kot prestižen.”

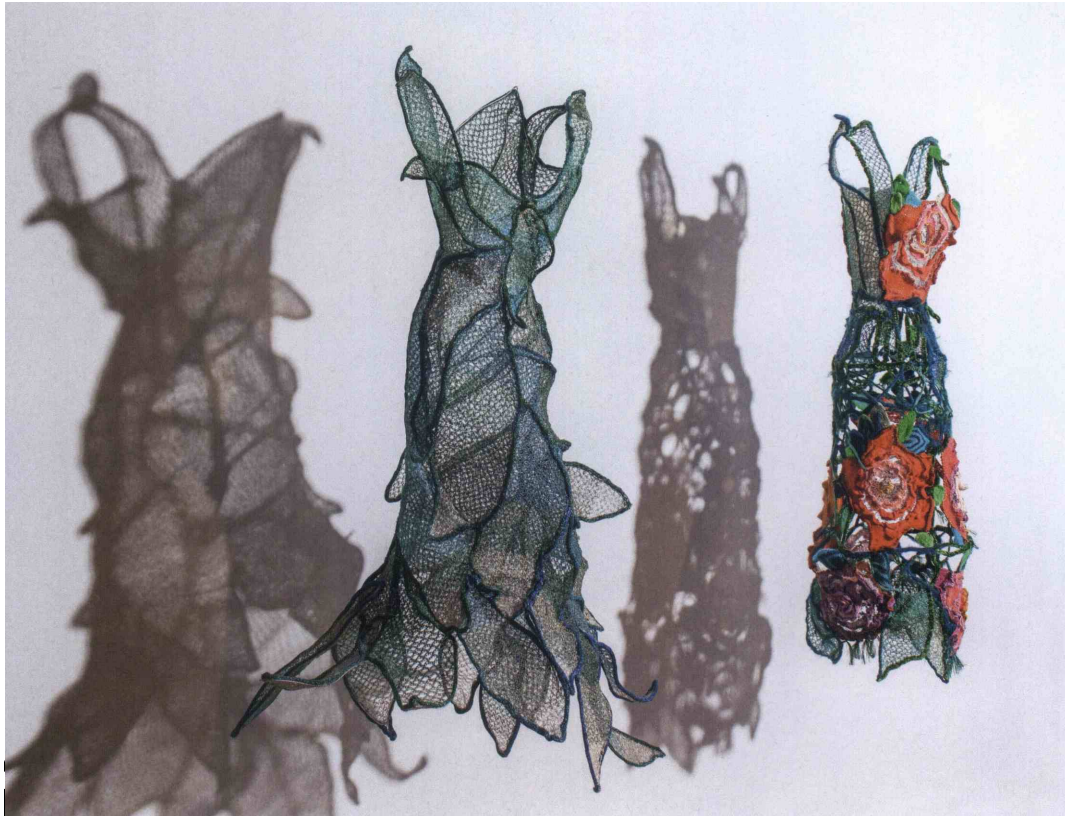
Niti so vpeli v strop, nanje obesili pare klekljev in podnje položili listke z imeni klekljaric, kajti v preteklosti so bile te zmeraj brezimne. “Želela sem, da vsaj tokrat dobijo ime.”

Pisno gradivo, ki ga je dobila, je govorilo o spominih iz otroštva, o tem, kako so si s klekljanjem zaslužile za čevlje, poslale so stare fotografije in odgovore na vprašanje, kaj jim klekljanje pomeni danes – od sprostitve, meditacije, načina druženja, celo do bega iz resničnosti. “Poznam zgodbo gospe iz Železnikov, ki ji je stroj odrezal prste,” pove Hebar Kljunova. “Prišli so ji jih, poslali so jo na rehabilitacijo k zdravniku, ki je vedel, da je klekljarica. “Ja, Mici, klekljati bo treba,” je rekel. “Kako pa naj klekljam s temi prsti?” Zdravnik jo je spodbudil: “Bo že šlo, kar začni.” In je začela, sprva s celimi dlanmi, danes pa normalno

“V objemu narave 1”
(zračna čipka in vezena):
na Japonskem nagrajeni list
Ande Klančič, s katerim se
je uvrstila med 40 najbolj
inovativnih ustvarjalcev tek-
stilne umetnosti na svetu.

FOTOGRAFIJA: ANDA KLANČIČ

Diptih Ksenije Baraga: "V vetru" in "Trnuljčica" (zgoraj). V kabinetu Maje Svetlik, v katerem nastajajo vzorci in kreacije čipkarske šole, z značilno omaro nekdanjih trgovcev z idrijskimi čipkami.

uporablja prste. Nekatere zgodbe so bile tako ganljive, da sem jokala, ko sem jih brala."

Z Afrodito Hebar Kljun se pogovarjam v stanovanju Ksenije Baraga, diplomirane slikarke, ki jo tekstil privlači že od otroštva. "Zame je čipka likovna kompozicija, pri kateri je pozitiven prostor materija, negativen prostor pa odsotnost materije – luknja, kot je pri risbi pozitivna črta, negativ pa nepopisan papir, ki ostane ..." pripoveduje, medtem ko si ogledujem nekatere njene stvaritve iz kvačkane, pletene in vezene čipke. Od čipkaste obleke za slovensko miss, naglavne avbice do industrijsko pletenih šalov, v katerih je tradicionalna klekljana čipka reinterpreterana in z digitalizacijo prenesena v drug (nov) tekstilni medij, sodoben in uporaben oblikovalski izdelek. "Pri čipki mi je všeč njena lahkotnost, občutki

lebdenja in dihanja. Je živa, saj skozi luknje nenehno delujeta spreminjajoča se podlaga (ozadje) in svetloba, ki subtilno riše čipkaste sence."

Zelo drugačne so čipke, s katerimi se izraža Anda Klančič, v Portorožu živeča umetnica. Zanimiva med našimi sogovorniki tudi zato, ker kot sama pravi: "V bistvu nisem ljubiteljica čipke. Mogoče predvsem, ker sem bila v čipke nekako usmerjena. Z delom sem skušala najti čipko, ki bi bila všeč tudi meni, všeč takim, kot sem jaz, ki jim klasična čipka ni blizu." Našla je zračno čipko, kar je tehnični izraz za strojno vezeno čipko. S strojem jo izveze na vezilno podlago, to pa nato odstrani, da ostane samo vezeno tkivo. "Skušala sem najti tudi nove možnosti v razvoju tehnike, in sicer tako, da sem izrabila napake, ki nastanejo. Če pri zračni čipki ne vežeš dovolj premi-

šljeno, se pri raztapljanju vezilne podlage lahko nekateri deli te čipke sprostijo v prostor. Te napake sem uporabila in nastale so tridimenzionalne oblike. Utrdila sem jih, in ker so imele obliko nekakšnih spačkov, poimenovala Mutanti.”

Raziskovanje možnosti, ki jih ta tehnika ponuja, jo je pripeljalo do del, s katerimi je osvajala najvišje nagrade na festivalih v tujini, in tudi v tuje galerije in umetniške zbirke.

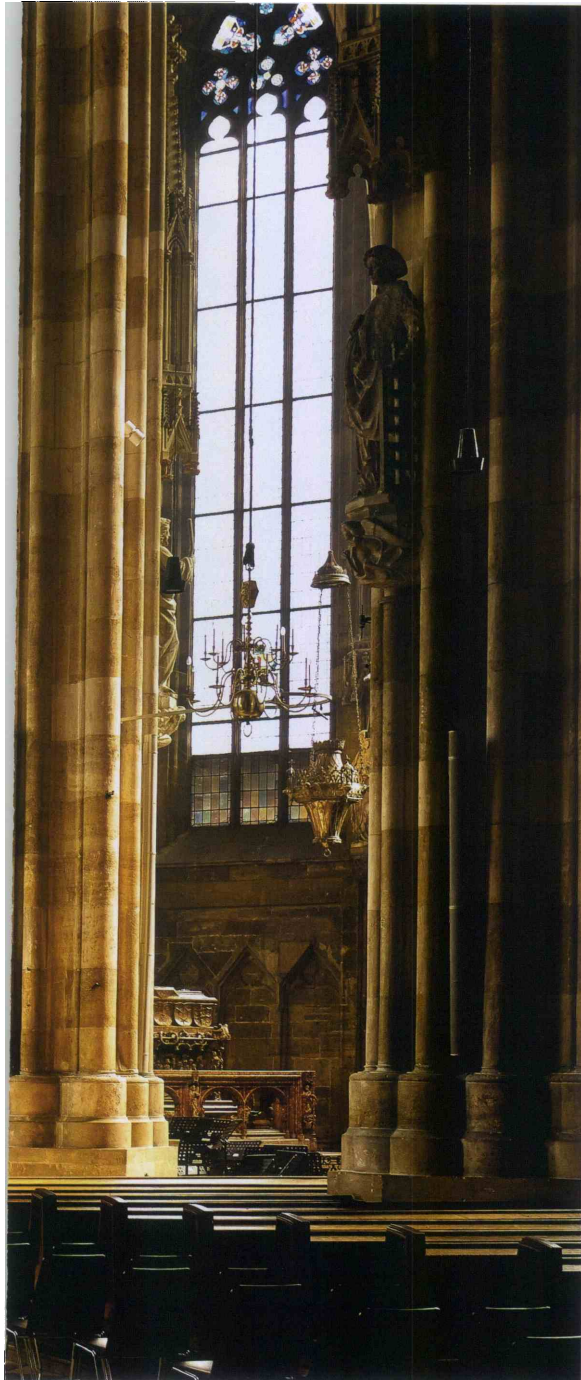
Na drugem koncu Slovenije, v Mariboru, živi in ustvarja Metka Kavčič, kiparka, ki je bila sprva restavratorka in konservatorka. Prav to jo je pripeljalo do čipke, ki ji je bila všeč, ker predstavlja našo dediščino, in se ji je zdela zapostavljena. Z njo smo se sestali v dvorcu Novo Celje pri Žalcu. Na njegovem stropu nad slikovitim stopniščem visi velikanska čipka iz valjane pločevine, v ka-

teri ustvarja Kavčičeva. Pravzaprav je to vzorec čipke, ki sestavlja prt, darilo idrijskih klekljaric Jovanki Broz. Ta povečani detalj prta je edini kos z razstave, ki jo je priredila v tem dvorcu, sicer pa njena dela najdemo tudi v Idriji. Njena so notranja vrata v izvorno kapelo, ki je ostala od cerkve Sv. Barbare, in iz jekla izdelana draperija v Mestnem muzeju v Idriji. “K temu, da bi v pločevini upodobila čipke, me je pritegnil prav kontrast med finimi nitmi in pločevino, med žensko in moško zgodbo. V tem materialu, s to vsebino je to združeno,” pravi Kavčičeva.

Končajmo potovanje tam, kjer smo ga začeli – s tradicionalnimi, lanenimi klekljanimi čipkami. Nad oltarjem največje avstrijske cerkve, cerkve sv. Štefana na Dunaju, ene najslovičnejših gotških cerkva na svetu, so ob letošnji veliki noči

"Kolektivno srce" Eve Petrič v gotski katedrali sv. Štefana na Dunaju. Velikonočni postni prt, za katerega je nabrala čipke z vseh vetrov, tudi iz Idrije. "Iskala sem nekaj, kar je v meni slovenskega."

visele čipke, ki jih je zbrala Eva Petrič. Dobila jih je, kjer jih je le lahko, največ na dunajskem Naschmarktu, pa tudi iz Idrije, in jih sešila v velikansko "Kolektivno srce", kot je poimenovala ta izvorni postni prt. "Pomislila sem, da so že Azteki na oltar darovali srce, pa tudi na to, da ko se človek loti posta, sprva občuti lakoto, fizično telo, potem pa ta občutek mine in človek preide v drugo stanje. Kolektivno srce ponazarja ta prehod iz telesa, ki se zgodi na podlagi čustev."

Petričeva je večino življenja preživela v tujini. V Sloveniji je obiskovala vrtec, že prvi razred osnovne šole pa v Indiji, kjer je bil njen oče zadnji jugoslovanski veleposlanik. "Očitno sem v umetnosti našla zatočišče, način komuniciranja, pot do kolektivnega. Začela sem s sencami, poskusila z njihovo vizualizacijo seči do kolektivne podzavesti, kot jo razlaga Jung. Potem me je ob tem začelo vse bolj zanimati nekaj, kar pripada meni, kar je slovenskega, nekaj, kar bi lahko vključila v sodobnejši, globalnejši kontekst, in sem se spomnila idrijske čipke." Iz svojih fotografij je napravila risbe, silhuete in iskala kakšno gospo, ki bi bila pripravljena to prenesti v idrijske čipke. Ni bilo prav lahko, ker se klekljarice do takrat niso lotevale česa podobnega, potem pa jo je iskanje pripeljalo do Idrije, do čipkarske šole in Maje Svetlik, ki na šoli skrbi za izdelovanje vzorcev in nasploh izdelkov s klekljano čipko. Z veseljem se je lotila izziva. Med 24. in 26. junijem letos, ko bo v Ljubljani potekal svetovni čipkarski kongres, bo Petričeva predstavila instalacijo, katere čipkasti del izdeluje več idrijskih klekljaric in je tako postal nov kolektivni projekt, vez med generacijami in med dojemanjem čipk v različnih obdobjih.

"Čipka ponuja ogromno možnosti in resnično fino je, kar se zdaj dogaja z njo," razmišlja Svetlikova. "Edino, kar me moti, je, če se pri tem ne pazi na kakovost. Ni kar vse dobro. Ne smemo pozabiti na zakonitosti klekljanja, ki zagotovijo estetsko raven in noto." Tako smo spet pri deklicah, ki skušajo pravilno posukati in prekrizati dve niti, da bi zapolnile trakec in se uvrstile na državno tekmovanje. Brez njih, njihovih mentoric, mam in babic čipka na Slovenskem ne bi bila to, čemur s ponosom rečemo – nesnovna dediščina posebnega pomena. □